

УДК 94(430) «1939/1945»-054.6

Микола Концур

аспірант кафедри вітчизняної та зарубіжної історії Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу

«Донбаський державний педагогічний університет»

n.kontsur1@gmail.com

ORCID: 0000-0002-4965-3112

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАТУС ІНОЗЕМНИХ РОБІТНИКІВ У ТРЕТЬОМУ РЕЙХУ

Автор статті презентує результати дослідження термінології, що вживається на означення примусової праці у Третньому рейху. Шляхом порівняння статистичних даних за період з вересня 1939 р. по травень 1945 р., подано відмінності між термінами, що застосовуються по відношенню до військовополонених, цивільного населення як західної, так і східної Європи; політичну складову термінів та кількісний склад різних груп робітників. У статті наведено статистичні дані щодо типу праці, виокремлено регіони з найвищою кількістю примусових працівників у Третньому рейху за даними на 1944 р. Основний акцент зроблено на термінології та доречності використання того чи іншого терміну на позначення цілого явища, або всієї групи примусових працівників. Зважаючи на комплексність порушеної проблеми, питання умов праці та внутрішньої ієрархії примусових робітників, ставлення до цих робітників у різних країнах по завершенню війни, а також репресії не були розглянуті у межах цієї наукової розвідки, оскільки потребують окремого самостійного дослідження.

Ключові слова: примусова праця, Третій рейх, остарбайтер.

Одним із найскладніших аспектів у підготовці будь-якого дослідження є питання методологічних засад, зокрема визначення його категоріального апарату. Від правильного використання окремих дефініцій залежить як упорядкованість викладу основного матеріалу, так і точність та виваженість зроблених висновків.

Так, у сучасній історичній термінології термін «остарбайтер» часто застосовується на означення майже всіх примусових працівників на території Третього рейху, що не відбиває всієї складної системи організації примусової праці у Третньому рейху. Таким чином, постає необхідність розглянути основні категорії іноземних робітників, які були залучені до примусової праці у Третньому рейху з 1939 по 1945 рр.

Актуальність дослідження зумовлена відсутністю у вітчизняній історіографії комплексного дослідження термінології, що вживається по відношенню до примусових іноземних робітників у Третньому рейху. Автор ставить **мету:** визначити значення різних категорій примусових робітників, з'ясувати критерії приналежності робітників до цих категорій та зробити їх порівняльний аналіз.

У вітчизняній **історіографії** питанням використання примусової праці у Третньому рейху займалися такі дослідники, як: С. Гальчак, Т. Пастушенко, Ю. Скрипниченко [1, 3, 5], зосередивши увагу переважно на вивченні проблеми примусових робітників зі сходу – остарбайтерах. Докладно кампанія набору та умови праці остарбайтерів, які працювали у Рейху, висвітлена канадським істориком українського походження А. Григоровичем [12]. З-поміж зарубіжних істориків на особливу увагу заслуговують роботи Джона Бейера (John C. Beyer), Іва Дюрана (Yves Durand), Ульріха Херберта (Ulrich Herbert) та Марка Спорера (Spoerer Mark), які здійснили спробу систематизувати групи вимушених робітників у Третньому рейху за країнами походження та умовами праці [8, 10, 13, 19].

Ще в період Першої світової війни Німеччина отримала досвід використання примусових працівників із Бельгії та Російської Імперії, тому ідея залучити до роботи на німецьких підприємствах робітників із підкорених народів знайшла підтримку, оскільки станом на 1938-1939 рр. німецька промисловість вже відчувала брак людських ресурсів. Після приходу націонал-соціалістів до влади проблему безробіття вдалось подолати, задіявши мільйони людей на

підприємствах, тож уже до початку війни в Німеччині відчувався брак незайнятого населення. Варто відмітити, що вже в лютому 1937 р. німецьким металургам було заборонено змінювати місце роботи без дозволу керівництва. Наприклад, Закон про Регулювання Національної Праці (1933), Закон про порядок національної праці (1934) [11] засвідчують кадровий голод, який відчувала промисловість довоєнного Рейху.

Ще за рік до початку Другої світової війни президент Рейхсбанка Я. Шахт, під керівництвом якого відбулося значне зростання економіки та індустрії Німеччини, вказував на нестачу робочих рук і попереджав райхсканцлера А. Гітлера про те, що військова машина буде вимагати збільшення людських ресурсів для промисловості. На його думку, виконання цього завдання було неможливим під час повномасштабної війни, а також він застерігав щодо неминучості економічного краху Німеччини, оскільки однією з головних умов якісного зростання виробництва є постійне зростання кількості робочих рук, а його неможливо забезпечити під час великої мобілізації [7].

Тож не дивно, що вже в жовтні 1939 р. перші польські робітники та польські полонені були направлені на примусову працю у Третій Рейх. 8 березня 1940 р. були видані нормативні документи, так звані «польські укази» (нім. Polenerlasse), які регламентували цивільне життя в контрольованій німцями Польщі. Одним із таких документів було Положення про польських примусових робітників або цивільних робітників – цивільарбайтерів (нім. Zivilarbeiter) у Третньому Рейху [18]. Отже, цивільарбайтерами були працівники з числа підневільного цивільного населення країни, переважно з Польщі. Відповідно до «польських указів», цивільарбайтери не мали права на відвідування окремих розважальних та публічних закладів, отримували меншу заробітну платню в порівнянні з німецькими та іноземними робітниками з нейтральних та союзних Німеччині країн – «гастарбайтнеймерами» (нім. Gastarbeitnehmer) [14]. Вони повинні були дотримуватись расових законів, а також носити нашивки з літерою «Р», яка позначала національність носія [18].

У той же період була розгорнута кампанія по залученню чехів та словаків до роботи на німецьких підприємствах. На відміну від поляків вони мали право на відпустку, медичне забезпечення, фіксований робочий графік, мали можливість повернутись додому після роботи на німецькому виробництві [15, с. 281], оскільки в 1939 р. Богемія та Моравія були оголошені протекторатом Німеччини, а Словацька республіка – клієнтською державою нацистської Німеччини. Після капітуляції Франції, Бельгії, Нідерландів та Люксембургу до примусової праці були залучені також громадяни цих країн, які отримали права запрошених робітників (гастарбайтнеймерів) [13, с. 269].

Результатом інтеграції військових економік Рейху, Італії, Угорщини та Румунії стала праця громадян країн-сателітів Рейху в статусі іноземців-робітників – «фремдарбайтерів» (нім. Fremdarbeiter), які мали можливість отримувати стабільну та достатню заробітну платню, майже на рівні з німецькими робітниками, також у них не було обмежень порівняно з цивільарбайтерами та цвангсарбайтерами. До числа цвангсарбайтерів (нім. Zwangsarbeiter) – примусових працівників – належали робітники з окупованих територій, часто це поняття включає й військовополонених (нім. Militärinternierte) [13, с. 269].

З початку війни з Радянським союзом у Третього Рейху виникла можливість залучати до праці на своїх індустріальних та сільськогосподарських підприємствах радянських громадян. Ю. Скрипниченко у своїй праці, присвяченій примусовим робітникам, зазначає, що положення про «використання праці росіян» у Німеччині були сформульовані в директиві Г. Герінга від 7 листопада 1941 р. У наказі райхсфюрера СС і поліції Г. Гімmlера від 20 лютого 1942 р. визначався загальний розпорядок життя для робітників із СРСР [5, с. 61]. Саме в цьому документі було уперше вжито термін «остарбайтер» – східний працівник (нім. Ostarbeiter)» [20] звідси і позначка «Ost», яку зобов'язана була носити ця категорія вимушених робітників.

Основним регіоном вивезення остарбайтерів до нацистської Німеччини була Україна. З початку 1942 р. німецька адміністрація робила ставку на добровільну працю в Німеччині, де б майбутні остарбайтери отримували 30% від заробітку німецького робітника, мали можливість працювати у сім'ях або на фермерських господарствах [13, с. 324-325]. Проте, ставка на те, що буде багато радянських добровольців, які погодяться працювати на німецьких підприємствах, провалилась. Одним із факторів цього була поразка вермахту під Москвою та вдалий контрнаступ радянських військ. Подібні поразки спонукали нацистський уряд перейти до силової політики та в обов'язковому порядку збирати населення на роботу в Німеччині.

Отже, на початок 1942 р. німецька економіка мала відчутний брак робочих рук, які могли б замінити мільйони мобілізованих німців. У березні 1942 р. Фриц Заукель очолив організацію насильницької депортації з окупованих вермахтом територій до Німеччини, а вже влітку того ж року на території Третього Рейху працювала розгалужена система експлуатації іноземних

робітників та військовополонених. За наказом Ф. Заукеля на окупованих територіях було видано декрети про введення трудової повинності з відбуттям її у Німеччині. У цих декретах мова йшла про так званий добровільний набір. Насправді ж добровільне вербування було, скоріше, винятком, ніж правилом, про це свідчить і заява самого Ф. Заукеля від 1 березня 1944 р. про те, що «з 5 000 000 іноземних робітників, які прибули до Німеччини, навіть 200 000 не набралось туди добровільно» (переклад – М.К.) [2].

Чим більше німецька армія зазнавала поразок, тим важчою була праця підневільних робітників. Показовою у цьому плані була ситуація з італійськими робітниками. Вони до середини 1943 р. знаходились у статусі фремдарбайтерів, а після капітуляції Італії набули нижчого статусу – цвангарбайтерів, ставши на один щабель із підкореними європейськими народами [19, с. 83-84].

Подальші поразки Рейху призвели до тотальної мобілізації населення контрольованих військами території, на примусову працю протягом 1942-1944 рр. було вивезено від 3 до 5,5 мільйонів остарбайтерів, серед яких 30% становила молодь у віці 14-16 років, а в листопаді 1943 р. вікова планка була знижена до 10 років. Відомі також випадки використання праці дітей від 7 років [4]. Як відзначає дослідник Ульріх Херберт, остарбайтери жили переважно в таборах, які були обнесні колючим дротом, під охороною. Саме ця категорія вимушених робітників зазнавала особливих знущань з боку гестапо та охорони промислових заводів. Багато фірм взагалі не платили зарплату радянським цивільним робітникам, розглядаючи їх як «цивільних в'язнів», отже і ставлення до них було відповідним [14]. Таким чином, незважаючи на важкі умови життя та велику кількість дітей, залучених до виробництва, німецьке командування знецінювало працю остарбайтерів, перетворивши їх на надзвичайно дешеvu, а подекуди і безкоштовну робочу силу.

За статистичними даними в лютому 1944 р. у Рейху працювало 6 450 000 найманих та примусових робітників. Так, діаграма 1 демонструє, що більше половини з них на той час становили робітники з центральної та східної Європи (4 008 000 осіб), вдвічі меншу частку становили вихідці із західної Європи (2 155 000 осіб), кількість робітників з країн-союзників Рейху або ж нейтральних країн становила трохи більше 1% (87 тис. осіб) [8, с. 6].

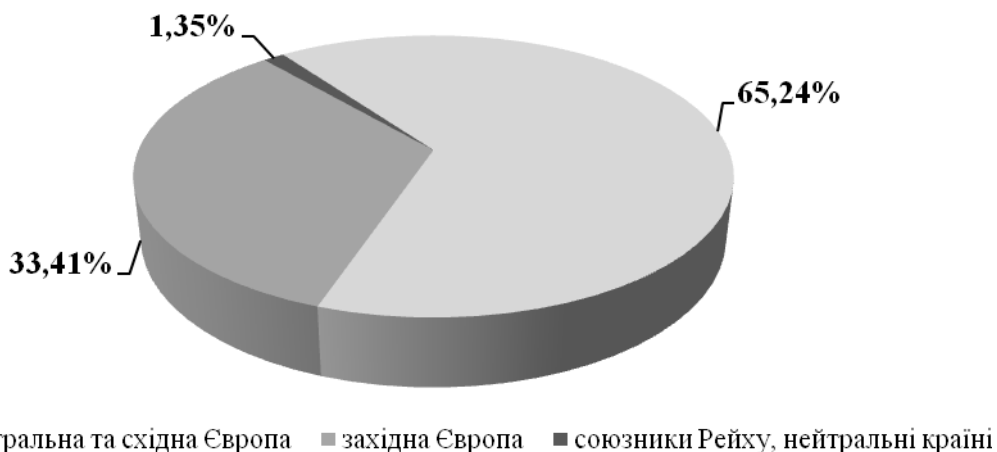

Рис. 1. Кількість найманих та примусових робітників у Третьюму рейху станом на лютий 1944 р.

Доцільно також розглянути склад примусових робітників за країнами їх походження та національністю. Діаграма 2, яку укладено згідно з німецькими архівними даними, красномовно демонструє, що на серпень-вересень 1944 р. Рейх використовував переважно примусових робітників з Радянського Союзу та Польщі, причому значну частину радянських примусових робітників складали військовополонені [8, с. 4, 6].

За даними французького історика Іва Дюрана протягом 1940-1944 рр. на підприємствах Рейху працювало від 850 тис. до 922 тис. французів. Також у Рейху працювало 389 тис. бельгійців, 12 тис. греків, 600 тис. італійських військовополонених, 500 тис. голландців, 1,6 мільйона поляків, з яких 300 тис. були військовополоненими [10, с. 184-199]. Серед примусових робітників були і громадяни Китаю, яких було заарештовано після оголошення Китаєм війни Німеччині [17, с. 8]. Невелику кількість робітників складали також працівники з нейтральних країн, таких як Швейцарія (18 тис. осіб) та Іспанія (8 тис. осіб) [8, с. 6].

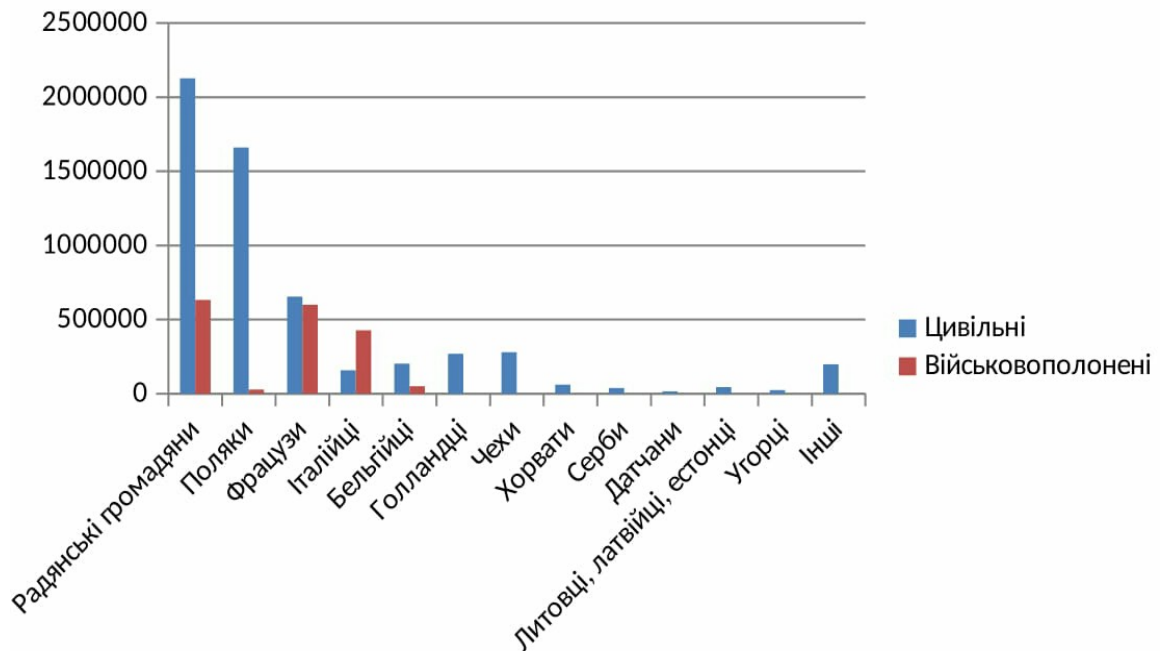

Рис. 2. Кількість вимушених робітників у Третьюму рейху станом на серпень-версень 1944 р.

У статусі остарбайтера перебувало 2 165 000 громадян, цивільарбайтерів – 1 400 000 громадян Польського Генерал-губернаторства. Більшість остарбайтерів та цивільарбайтерів працювали в агрокультурному секторі, лісництвах, рибних господарствах, а також у транспортній галузі, частина з них була направлена в німецькі сім'ї як домогосподарки [8, с. 4]. Праця примусових робітників із західної Європи використовувалась переважно на підприємствах важкої індустрії, військових підприємствах Руру та Вестфалії. Так, наприклад, італійські військовополонені, які з осені 1944 р. отримали статус цивільних робітників (аби не визнавати їх права як військовополонених), були направлені на підприємства військової промисловості (35,6%), важкої промисловості (7,1%), гірничої промисловості (28,5%), будівництво (5,9%) та сільськогосподарські підприємства (14,3%) [16].

За підрахунками дослідника В. Чаплинського в сільському господарстві Німеччини було зайнято 46% всієї примусової робочої сили. Їх частка в гірничій промисловості становила 34% від загальної кількості працюючих, у хімічній індустрії – 28%, на будівництві – 32%, у транспортній сфері – 26%. На великих підприємствах Рурської області частка примусової робочої сили сягала 70% [6, с. 11].

Таким чином, до травня 1945 р. в економіці Рейху були задіяні такі групи іноземних робітників: – іноземні працівники (Fremdarbeiter, Gastarbeitnehmer) – примусові робітники (Zwangsarbeiter), до яких належали військовополонені (Militärinternierte), цивільні працівники (Zivilarbeiter) та східні працівники (Ostarbeiter).

Отже, в процесі дослідження ми дійшли висновку, що застосування виключно терміну «остарбайтер» на означення абсолютно всіх категорій примусових робітників є помилковим, оскільки використання примусової праці у Третьюму рейху під час Другої світової війни включало в себе велику кількість різних категорій населення, враховуючи расову політику націонал-соціалізму щодо інших народів. Також можемо виокремити такі основні критерії зарахування до певної категорії вимушених працівників у Третьюму рейху:

- статус держави-батьківщини робітників (країни-союзники, країни-сателіти, країни-капітулянти, окуповані країни);
- расова політика націонал-соціалістів стосовно інших народів.

Саме явище такого масового використання примусової праці під час війни є унікальним та малодослідженим у вітчизняній науці. Подальше дослідження цієї проблеми потребує опрацювання широкого спектра вітчизняних та закордонних наукових джерел (архівних матеріалів, економічної документації, статистичних даних) для подальшого, більш ґрунтовного, розкриття теми примусової праці та різних аспектів цього явища. Наразі на порядку денному автора цієї наукової розвідки є питання особливостей застосування іноземної робочої сили в різні періоди існування Третьюму рейху.

Джерела та література:

1. Гальчак, С. Д. (2003). «Східні робітники» з Поділля у Третньому Райху: депортація, нацистська каторга, опір поневоловачам. Вінниця.
2. Заукель, Фриц. Взято с <http://vozmezdnie.su/pro/np/def/19920/>
3. Пастушенко, Т. В. (2009). *Остарбайтери з Київщини: вербування, примусова праця, репатріація (1942-1953)*. Київ.
4. Полян, П. (2005). Остарбайтеры. *Звезда*, 6. Взято с <https://magazines.gorky.media/zvezda/2005/6/ostarbajtery.html>
5. Скрипниченко, Ю. (2016). До проблеми примусових робітників у нацистській Німеччині. *Військово-історичний меридіан: електронний науковий фаховий журнал*, 3 (13), 56-66. Взято з https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/10.10.2016/pdf/full.pdf.
6. Чаплинский, В. К. (1987). К вопросу о компенсации польских принудительных рабочих в хозяйстве националистической Германии. *Польша и мы*, 4, 11.
7. Шахт, Я. Взято с <http://vozmezdnie.su/pro/np/def/19916/>.
8. Beyer, John C., Schneider, Stephen A. *Forced Labor under Third Reich*. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20150824092603/http://www.nathaninc.com/sites/default/files/Pub%20PDFs/Forced%20Labor%20Under%20the%20Third%20Reich,%20Part%20One.pdf>.
9. Brandes, D. (1969). *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*. München. S. 42.
10. Durand, Y. (1991). Vichy und der Reichseinsatz. Europa und der Reichseinsatz. Ausländische Zivilarbeiter. *Kriegsgefangene und Kz-Häftlinge in Deutschland 1938–1945* (pp. 184-199). Essen.
11. *Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit*. Retrieved from http://www.ns-quellen.at/gesetz_anzeigen_detail.php?gesetz_id=40010
12. Gregorovich, A. (1995). World War II in Ukraine. *Ostarbeiter Slave Labor Forum: a Ukrainian Review*, 92. Retrieved from <http://www.infoukes.com/history/ww2/page-12.html>
13. Herbert, U. (1997). *Hitler's Foreign Workers, Enforced Foreign Labor In Germany Under The Third Reich*. Cambridge University Press.
14. Herbert, U. *The Army of Millions of the Modern Slave State*. Retrieved from https://www.webcitation.org/652GUcQ4C?url=http://www.ess.uwe.ac.uk/genocide/slave_labour13.htm
15. Hörmann, R. (2010). *Human Bondage in the Cultural Contact Zone: Transdisciplinary Perspectives*. Waxmann Verlag GmbH.
16. *Italienischen Militärinternierten – Italian military internees*. Retrieved from https://de.qwe.wiki/wiki/Italian_military_internees
17. Jung, I. (2012). Ein Stück China auf St. Pauli. *Hamburger Abendblatt*, 26, Januar, 8.
18. Polen – der Beginn der militärischen Expansion. Retrieved from <https://www.bundesarchiv.de/zwangsarbeit/geschichte/auslaendisch/polen/index.html>
19. Spoerer, M. (2001). *Zwangsarbeit unter dem Hakenkreuz*. Deutsche Verlagsanstalt Stuttgart München.
20. *Verordnung über die Einsatzbedingungen der Ostarbeiter*. Retrieved from <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=dra&datum=19420004&seite=00000419&zoom=2>

References

1. Halchak, S. D. (2003). “Skhidni robotnyky” z Podillia u Tretomu Raikhu: deportatsiia, natsystska katorha, opir ponevoliuvacham [“Schemes of Robotics” from Podill at the Third Raikh: deportation, Nazi penal servitude, opir to the lack of desire]. Vinnytsia [in Ukrainian].
2. Zauckel, Fritz [Saucel, Fritz]. Retrieved from <http://vozmezdnie.su/pro/np/def/19920/> [in Russian].
3. Pastushenko, T. V. (2009). *Ostarbaitery z Kyivshchyny: verbuvannia, prymusova pratsia, repatriatsiia (1942-1953) [Ostarbeiters from Kyiv Region: Recruitment, Forced Labor, Repatriation (1942-1953)]*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Polyan, P. (2005). Ostarbaytery [Ostarbeiters]. *Zvezda [Star]*, 6. Retrieved from <https://magazines.gorky.media/zvezda/2005/6/ostarbajtery.html> [in Russian].
5. Skrypnychenko, Yu. (2016). Do problemy prymusovykh robotnykiv u natsystskii Nimechchyni [To the problem of forced laborers in Nazi Germany]. *Viiskovo-istorychnyi merydian [Military-historical meridian]: elektronnyi naukovyi fakhovyi zhurnal*, 3 (13), 55-66. Retrieved from https://vim.gov.ua/pages/_journal_files/10.10.2016/pdf/full.pdf [in Ukrainian].
6. Chaplinskiy, V. K. (1987). K voprosu o kompensatsii polskikh prinuditelnykh rabochikh v khozyaystve natsionalisticheskoy Germanii [On the question of compensation for Polish forced laborers in the economy of nationalist Germany]. *Polsha i my [Poland and we]*, 4, 11 [in Russian].
7. *Shakht, Ya*. Retrieved from <http://vozmezdnie.su/pro/np/def/19916/> [in Russian].
8. Beyer, John C., Schneider, Stephen A. *Forced Labor under Third Reich*. Retrieved from <https://web.archive.org/web/20150824092603/http://www.nathaninc.com/sites/default/files/Pub%20PDFs/Forced%20Labor%20Under%20the%20Third%20Reich,%20Part%20One.pdf>
9. Brandes, D. (1969). *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*. München.

10. Durand, Y. (1991). Vichy und der Reichseinsatz. Europa und der Reichseinsatz. Ausländische Zivilarbeiter. *Kriegsgefangene und Kz-Häftlinge in Deutschland 1938-1945* (pp. 184-199). Essen.
11. Gesetz zur Ordnung der nationalen Arbeit. Retrieved from http://www.nsqquellen.at/gesetz_anzeigen_detail.php?gesetz_id=40010.
12. Gregorovich, A. (1995). World War II in Ukraine. *Ostarbeiter Slave Labor Forum: a Ukrainian Review*, 92. Retrieved from <http://www.infoukes.com/history/ww2/page-12.html>
13. Herbert, U. (1997). *Hitler's Foreign Workers, Enforced Foreign Labor In Germany Under The Third Reich*. Cambridge University Press.
14. Herbert, U. *The Army of Millions of the Modern Slave State*. Retrieved from https://www.webcitation.org/652GUcQ4C?url=http://www.ess.uwe.ac.uk/genocide/slave_labour13.htm
15. Hörmann, R. (2010). *Human Bondage in the Cultural Contact Zone: Transdisciplinary Perspectives*. Waxmann Verlag GmbH.
16. *Italienischen Militärinternierten – Italian military internees*. Retrieved from https://de.qwe.wiki/wiki/Italian_military_internees.
17. Jung, I. (2012). Ein Stück China auf St. Pauli. *Hamburger Abendblatt*, 26, Januar, 8.
18. Polen – der Beginn der militärischen Expansion. Retrieved from <https://www.bundesarchiv.de/zwangsarbeit/geschichte/auslaendisch/polen/index.html>
19. Spoerer, M. (2001). *Zwangsarbeit unter dem Hakenkreuz*. Deutsche Verlagsanstalt Stuttgart München.
20. *Verordnung über die Einsatzbedingungen der Ostarbeiter*. Retrieved from <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=dra&datum=19420004&seite=00000419&zoom=2>

Mykola Kontsur

TO THE QUESTION ON THE STATUS OF FOREIGN EMPLOYEES IN THE THIRD REICH

The article presents the results of the study of the terminology used to define the forced labour in the Third Reich. It is examined the political component of the terms and the quantitative composition of different groups of workers. The article provides statistics on the type of work, identifies the regions with the highest number of forced workers in the Third Reich according to the statistics.

The main emphasis is placed on the terminology and appropriateness of using the terms to refer to the whole phenomenon or the whole group of forced workers because in modern Ukrainian historical terminology the term «Ostarbeiters» is often used to refer to almost all forced workers in the Third Reich which does not reflect the entire complex system of forced labour in Nazi Germany.

When the National Socialists took the power in the country the problem of unemployment was solved in the country as millions of people were recruited for the work at enterprises. As a result, on the eve of World War II, there was a shortage of unemployed people in Germany.

In October 1939, the first Polish workers and Polish captives were sent for forced labour to the Third Reich. They were called civilian workers (Germ. Zivilarbeiter). Those workers were required to abide by racial laws and to wear a sign «P» (Germ. Pole) attached to their clothing. At the same period, a campaign was launched to use the Czechs and the Slovaks at German enterprises. Unlike the Poles, they were given a furlough, medical care, fixed working hours; they had the possibility to return home after working at German production. Their employment relationship was much milder in comparison with the Polish forced workers because in 1939 Bohemia and Moravia had been proclaimed the protectorate of Germany and the Slovak Republic had become the client state of Nazi Germany. When France, Belgium, the Netherlands and Luxembourg surrendered their citizens were also involved in forced labour and received the rights of the invited workers. They were known as guest workers (Germ. Gastarbeitnehmer).

The integration of the Italian, Hungarian and Romanian military economies into the Reich's one resulted in the recruiting of citizens of these Reich satellite countries in the status of foreign workers (Germ. Fremdarbeiter). The foreign workers received a stable and sufficient wage almost on a par with German workers, they also had no restrictions compared to civilian workers and forced labourers (Germ. Zwangsarbeiter). The last ones were taken from occupied territories. This term often includes military internees (Germ. Militärinternierte).

In 1941, since the outbreak of the war with the Soviet Union, the Third Reich had the opportunity to involve Soviet citizens, eastern workers (Germ. Ostarbeiter) in its industrial and agricultural enterprises. The Reich administration was bidding for volunteer work in Germany where future Ostarbeiters would receive 30% of a German labourer's earning, work in German families or on farms. However, the bet that many

Soviet volunteers would agree to work at German enterprises failed. One of the causes of the failure was the defeat of the Wehrmacht forces in the Battle of Moscow in 1941 and the successful counter-offensive of the Soviet troops. Those defeats abetted the Nazi government to take on a force politics and to compel the population of the Soviet Union to work in Germany.

In March 1942, Fritz Zaukel headed the organization of violent deportation from the occupied territories to Germany. By the summer of that year, an extensive system of exploitation of foreign workers and captives had already operated in the territory of the Third Reich. According to the order of F. Zaukel the decrees were issued in the occupied territories. They announced the introduction of labour duty for Soviet citizens who had to work in Germany. Those decrees referred to the so-called voluntary recruitment. In fact, voluntary recruitment was more the exception than the rule in the occupied territories.

The more the German army defeated the more unbearable conditions the forced workers had. The situation with the Italian workers was an indicative one in this respect. By mid-1943, they had been in the status of foreign workers, but after the surrender of Italy, they got the lower status of forced labourers. Thus, they were equated with the subjugated European peoples.

Subsequent defeats of the Reich brought to the total mobilization of the population for forced labour from the controlled territories during 1942-1944. At that period from 3 to 5.5 million eastern workers were forced to work in Germany. Among them, there were 30% of children aged 14-16. In November 1943 the age bracket was lowered to 10.

The Ostarbeiters lived mainly in camps that were fenced with barbed wire and under guard. This category of forced workers was particularly exposed to the arbitrariness of the Gestapo and the industrial plant guards. Many firms did not pay any wages at all to the Soviet civilian workers. They were viewed as «civilian prisoners» and treated accordingly. Thus, due to the poor working and living conditions of the workers from the East and a large number of children involved in the production, the German command devalued the work of the Ostarbeiters, having turned them into an extremely cheap and sometimes free labour force.

According to the statistics, in February 1944, the Reich recruited 6,450,000 employed and forced workers. At that time, more than half of them were from Central and Eastern Europe, half as many were from Western Europe, while the number of workers from the allies or neutral countries was just over 1%.

The Reich used predominantly forced workers from the Soviet Union and Poland, many of the Soviet forced labourers were prisoners of war. Most of the Ostarbeiters and civilian workers were employed in the agricultural sector, forestry, fishery and transport, some of them were sent to German families as domestic workers. The labour of forced workers from Western Europe was used mainly in heavy industry, at the military enterprises of Ruhr and Westphalia. German agriculture employed 46% of all forced labourers. Their share in the mining industry was 34% of the total number of workers, in the chemical industry – 28%, in construction – 32%, in the transport sector – 26%. At large enterprises of the Ruhr region, the share of forced labour reached 70%.

Thus, the labour statistics of the Third Reich from September 1939 to May 1945 reveals that there were different terms applied to prisoners of war and civilians of both Western and Eastern Europe. The study concluded that it is erroneous to use the term “Ostarbeiters” referring to absolutely all the categories of forced workers, since the use of forced labour in the Third Reich during World War II included different categories of population. There was a system of the various groups of foreigners who were differentiated by a detailed national hierarchy and the status of the home state (allied countries, satellite countries, defeated countries, occupied countries).

By taking into account the complexity of the problem raised, the issues of working conditions and the internal hierarchy of forced workers, the treatment of these workers in different countries at the end of the war and repression were not studied in this scientific exploration as they require separate independent research.

Key words: forced labor, Third Reich, Ostarbeiter.